

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

Українська Академія Наук

Тілея

Науковий вісник

Збірник наукових праць

- Історичні науки
- Філософські науки
- Політичні науки

Випуск 18

Київ – 2009

Збірник засновано 2004 року

Фахове видання з історичних, філософських та політичних наук затверджено постановою Президії ВАК України від 14 вересня 2006 року № 1-05/8 (доповнення до переліку № 18, Бюлетень ВАК України № 10, 2006)

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 11 192-72 ПР від 5 травня 2006 р.

Редакційна колегія:

З історичних наук:

- Андрусишин Б. І.**, доктор історичних наук, професор
Войцехівська І. Н., доктор історичних наук, професор
Гончар Б. М., доктор історичних наук, професор
Колесник В. Ф., доктор історичних наук, професор
Котляр Ю. В., доктор історичних наук, професор
Кривошея В. В., доктор історичних наук, академік
Української академії наук (відповідальний секретар)
Михайлюк В. П., доктор історичних наук, професор
Нестуля О. О., доктор історичних наук, професор,
академік Української академії наук
Солдатенко В. Ф., доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України
Сушко О. О., доктор історичних наук, професор
Макарчук С. С., кандидат історичних наук, доцент
Фіров П. Т., кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар)

З філософських наук:

- Андрущенко В. П.**, доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
академік Академії педагогічних наук України
Бех В. П., доктор філософських наук, професор,
академік Академії політичних наук
Вашкевич В. М., доктор філософських наук, академік
Української академії наук (головний редактор)
Волинка Г. І., доктор філософських наук, професор
Гавеля В. Л., доктор філософських наук, професор
Закович М. М., доктор філософських наук, професор
Михальченко М. І., доктор філософських наук, професор,
член - кореспондент Національної академії наук України
Онїпко О. Ф., доктор технічних наук, академік Української академії наук
Акопян В. Г., кандидат філософських наук, академік Української академії наук
Хімченко О. Г., кандидат філософських наук, професор, член - кореспондент
Української академії наук

З політичних наук:

- Бабкіна О. В.**, доктор політичних наук, професор
Балабанов К. В., доктор політичних наук, професор
Бидзюра І. П., доктор політичних наук, професор
Іванов М. С., доктор політичних наук, професор
Картунов О. В., доктор політичних наук, професор, академік Академії політичних наук
Котигоренко В. О., доктор політичних наук, член - кореспондент Академії політичних наук
Онїщенко І. Г., доктор політичних наук, професор
Римаренко С. Ю., доктор політичних наук, професор
Шаповал Ю. І., доктор історичних наук, професор,
академік Академії політичних наук
Шкляр Л. Є., доктор політичних наук, професор
Онїщенко І. Г., доктор політичних наук, професор
Римаренко С. Ю., доктор політичних наук, професор
Шаповал Ю. І., доктор історичних наук, професор,
академік Академії політичних наук
Шкляр Л. Є., доктор політичних наук, професор Української академії наук

Гілея* (науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2009. – Вип. 18. – 408 с.

Друкується за рішенням:

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 5 від 29 січня 2009 р.); Президії Української Академії Наук
(протокол № 09-01-30 від 30 січня 2009 р.)

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі історії, теорії та практики політології, філософії. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

* **Гілея** — в стародавні часи територія лісової Скіфії між Борисфеном (Дніпром) і Гіпанісом (Південним Бугом). Рештки цієї «лісової квітки» залишилися до теперішнього часу на території Миколаївської та Херсонської областей. (Докладніше див.: Геродот. Історія. IV, 16-25).

© Редакційна колегія, 2009
© Авторі статей, 2009
© Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009
© Українська академія наук, 2009

Тарас Григорович Шевченко та представники грецької інтелігенції: взаємне збагачення або синтез культур

Аналізується духовний зв'язок двох православних народів – українського та грецького в історичному аспекті, підтвердженням чого виступає творчість геніального поета XIX ст. – Тараса Григоровича Шевченка. Розглядаються основні віхи творчості геніального українського поета у взаємозв'язках з грецькою інтелігенцією, а також вплив античної спадщини на творчість Кобзаря.

Ключові слова: синтез культур, грецька інтелігенція, грецька діаспора в Україні, творчість Кобзаря.

Українсько–грецькі зв'язки мають давні традиції та залишили глибокий слід у історії грецького та українського народів. Вони виявились у різних формах у давні часи, часи середньовіччя, нові на найновіші часи, що свідчить про їх безперервність. Грецька діаспора в Україні є однією з найчисленніших на найдавніших у Європі. Греки зробили значний внесок у розвиток економіки, освіти, науки і, звичайно ж, культури України. Грецька культура не могла не вплинути на українську культуру, відобразившись в українському фольклорі або в кращих творах українських класиків. Саме в такому аспекті ми можемо розглядати основні віхи творчості геніального українського поета Тараса Григоровича Шевченка у взаємозв'язках з грецькою інтелігенцією, а також вплив античної спадщини на творчість Кобзаря.

Т.Г. Шевченко – видатний діяч українського національного відродження XIX ст., поет, художник, борець за національне і соціальне визволення українського народу. Він підтримував тісні зв'язки з рядом впливових представників передової грецької інтелігенції в Україні.

Творча біографія Кобзаря безпосередньо пов'язана з грецькою культурою та представниками грецького народу. Велику роль у житті Т.Г. Шевченка відіграв художник О.Г. Венеціанов (1779–1847) – син грека та українки з міста Ніжина. Неоцінним внеском можна вважати участь О.Г. Венеціанова у викупі з кріпацтва великого поета. І.М. Сошенко, який був одним з перших «петербурзьких» друзів Тараса Григоровича та першим оцінив художні здібності молодого Шевченка, але втратив будь–яку надію допомогти йому, коли дізнався, що той кріпак. Карл Петрович Брюллов, познайомившись з роботами Шевченка, почав допомагати йому, але з цього нічого не вийшло. Розмовляти з паном Енгельгардом, якому

належав Тарас Шевченко, було непросто. Вирішити це питання позитивно допоміг О.Г. Венеціанов.

У автобіографічній повісті «Художник», написаній у 1856 році, Тарас Шевченко з великою вдячністю згадує Венеціанова, завдяки якому він отримав вільну [1,103–104].

Тарас Григорович був знайомий з Олексієм Васильовичем Капністом. Відвідував його маєток у Ковальовці, підтримував переписку. О.В. Капніст з глибокою повагою ставився до великого Кобзаря. Олексій Капніст був українським дворянином, підполковником Воронежського піхотного полку, членом Союзу благоденства (1820). Після звільнення з армії був провідирем Миргородського уїзного дворянства. Капністи (Капніссіс) – це був дворянський рід з грецького острова Занте, початок якому поклав Петро Капніссіс, який знаходився на венеціанській службі. На початку XVIII ст. його син Василь Петрович поступив на службу до Петра I, був миргородським полковником, отримав маєток на Полтавщині. Його син Василь Васильович Капніст був відомим поетом і драматургом. У комедії «Ябеда» він сміливо засуджував вади сучасного йому суспільства, виступав проти «московської тиранії» та захищав українські національні інтереси. Входив до Російської академії наук, брав участь у створенні її словника. В. В. Капніст тісно співпрацював з українською козацькою старшиною, був активним прибічником відродження гетьманської держави. У 1791 році В.В. Капніст таємно відвідав столицю Пруссії – Берлін – і вів переговори про можливість підтримки з боку прусського короля на предмет сприяння у відновленні автономії України та традиційних вольностей козацтва.

Вдома Капністі розмовляли тільки українською мовою. Все це свідчить про те, що знайомство Тараса Шевченка з Олексієм Капністом не було випадковим.

Першим дослідником історичної думки В.В. Капніста був М.С. Грушевський, який опублікував статті: «Секретна місія українця в Берліні в 1791 році» (1896) та «Тайна місія українця в Берліні» (1908). Цікава публікація М. Дмитриенка та О. Яся «Доля родини Капністів» вийшла у 1995 році в журналі «Київська старовина». У цих дослідженнях підкреслюється благородна роль Капністі у ствердженні прав українського народу на самобутнє існування. «Грецький за походженням рід Капністів протягом багатьох десятиріч ХУІІІ–ХІХ ст., – відзначає відомий доктор історичних наук, професор Я. Дашкевич, – був носієм українських вольних традицій та ідей боротьби з абсолютизмом» [2,170–173].

У патріотичних колах України був добре відомий своєю відкритістю полтавський дім чарівної письменниці–мемуаристки Софії Василівни Скалон – молодшої доньки поета В.В. Капніста. Її салон відвідували кирило–мефодіївці, письменник М.В. Гоголь. Тут читали заборонені вірші Тараса Шевченка.

Засновником першої на Україні сільської школи з українською мовою вкладання був Микола Миколайович Аркас. Український історик і композитор М.М. Аркас (1852(3) – 1909) народився в Миколаєві в родині адмірала М.А. Аркаса, головного командира Чорноморського флоту та воєнного начальника Миколаєва. Рідний брат батька генерала З.А. Аркас заснував у Севастополі Морську офіцерську бібліотеку, займався античною археологією в Криму. Після закінчення Одеського університету

М. М. Аркас відкрив у селі Богданівка школу і сам учив дітей українській мові та історії України.

Аркас зібрав і опрацював біля 100 народних українських пісень, а у 1891 році написав оперу «Катерина» за однойменною поемою Т.Г. Шевченка. Це була перша опера за сюжетом творів геніального поета.

Був знайомий з Т.Г. Шевченком відомий учитель, просвітитель, яскравий представник грецької спільноти в Україні, виходець із Приазов'я Феоктист Аврамович Хартахай (народився у 1836 р. у грецькому селі Чердакли Маріупольського уїзду). Навчаючись у Харківському університеті, він був активним учасником гуртка студентів, які благоговіли перед іменем Тараса Шевченка. Після того, як молодий Ф. Хартахай перевівся до Петербурзького університету, він шукав зустрічі й знайомства з великим поетом. Вочевидь, він відвідував гурток, який збирався на квартирі Т.Г. Шевченка в Академії мистецтв. Тут відбувались бесіди зі студентами Петербурзького університету. Існує припущення, що на одній з таких зустрічей Т.Г. Шевченко подарував Ф. Хартахаю «Кобзар».

Відомим друкованим твором Ф.А. Хартахая є його промова «Рідне слово над тілом Т.Г. Шевченка» (1861 р.). Ф. Хартахай ніс гроб з тілом Кобзаря на кладовище і саме йому українське студентство доручило в день похорону поета виступити з промовою, яка була винесена в Петербурзі на Смоленському кладовищі. Феоктист Хартахай вимовив чистою українською мовою хвилюючі прощальні слова: «Україно, мати наша! Де твоя утіха, де витає і що тепер робить? Зомліли ніженьки, що по світу новили, зложились рученьки, що тобі служили, закрились карі очі, що на тебе любуючи і сумуючи гляділи, минулися думи й пісні! Перестав твій Тарас сльози лити, стомився, заснути схотів. Матінко наша, Україно, степи наші, могили, Дніпр широкий, небо наше сине! Хто вам пісню заспіває і про вас згадає? Хто вас так щиро любитиме і за вас душу положить? Тарас Григорович – у труні, споряджений на той світ! За тих і замовк наш соловейко навіки! Україно! Де твій син вірний? Мова українська! Де твій батько, що тебе так шанував, що через його і тебе ще більше поважати стали?!» [3,14].

Ф. Хартахаю був близький за духом Т. Шевченко, і тому йому надали можливість виступити з промовою над могилою поета. Емоційна коротка промова насичена образними виразами українського фольклору. Очевидно, у роки навчання в Запоріжжі він добре оволодів українською народною мовою, а потім в Харкові, коли був членом Товариства з розповсюдження української мови та культури, ще більше закріпив свої знання. До теперішнього часу багато написано про життя й смерть Т. Шевченка. І майже в кожному з цих творів цитується чи навіть повністю наводиться ця яскрава промова Ф. Хартахая.

Деякі особисті речі Т.Г. Шевченка Феоктист Аврамович зберігав як безцінні реліквії. Після приїзду до Маріуполя Ф. Хартахай активно пропагував творчість великого Кобзаря.

Займаючись широкою просвітницькою діяльністю, Ф. Хартахай заснував у Маріуполі гімназії (для жінок і для чоловіків) й до кінця своїх днів прищеплював своїм вихованцям любов до творчості геніального сина українського народу. Ф. Хартахай залишив нащадкам спогади про свої

зустрічі з Т.Г. Шевченком. «Якщо Гомер – це поет, який виховав Елладу», то Тарас Шевченко – поет, який виховав Україну» [4,103].

Цікавим є той факт, що перебуваючи у засланні, Тарас Григорович Шевченко виявив велику зацікавленість до творчості Миколи Федоровича Щербини – поета, «афінянина петербурзької сторони», нащадка маріупольських греків. Мова йде про поетичний збірник М. Щербини «Грецькі вірші Щербини», виданий у Одесі у 1850 році. Для Щербини, який у 1850 році видає свою першу збірку віршів, твори Шевченка стали своєрідним еталонном майстерності та поетичного відображення почуттів. Перша зустріч двох поетів відбулась у квітні 1858 року в Петербурзі. У щоденнику Кобзаря 6 травня 1858 року з'явився запис «особисто познайомився з поетом Щербиною». Поетів відразу поєднала безмежна любов до поезії [5,37].

Цікаво простежити використання іноземних слів у художніх стилях мови, а саме, українських слів у російських текстах, а російських слів в українських. Велика кількість українських запозичень присутня у творах М.В. Гоголя. Т.Г. Шевченко використовує російську лексику у своїх творах. Неодноразово зустрічається слово «отечество» та інші [6,175].

Слід звернути увагу на тематику, яка поєднує поезію Шевченка з творами грецьких авторів. Саме в роботах Шевченка грецькі поети й письменники знаходили підтримку своїх ідей про національну самосвідомість та освіту. У середині 30–х років ХХ ст. у греків відібрали найсвятіше – мову, яка є однією з найголовніших ознак нації, найважливішою сферою самовиразу етнічної групи та відстоювання людського «Я». Для греків Приазов'я творчість Т. Шевченка стала яскравим прикладом любові до рідної мови. У ній творчості греки бачили дороговказну зірку в боротьбі за національну освіту, мову і культуру. Ось так звертається до Великого Кобзаря грецький поет Павло Сарравас:

Минають дні, течуть століття,
Дрібне, мов сон, зникає в мить...
До тебе ж кожне серце в світі
Любов'ю вічною горить [7,103].

У ХХ ст. починається переклад «Кобзаря» Т. Г. Шевченка грецькими діалектами Маріуполя та розташованих поблизу сіл. Засновник писемної літератури греків Приазов'я – Григорій Костоправ – репресований у 1937 році, переклав грецькою мовою твори багатьох українських поетів та багато ліричних творів Тараса Шевченка. Твори Т.Г. Шевченка «Сон», «Кавказ», «Мені тринадцятий минало...» й «Заповіт» у 1933 році вийшли в перекладі румейською мовою у видавництві грецької секції Укрнацменвидаву.

Вірш Т. Шевченка «Заповіт» у перекладі Г. Костоправа вивчався у грецьких школах Приазов'я в 30–х роках ХХ ст. як обов'язковий компонент навчальної програми.

Грецька спільнота в Україні завжди з величезною увагою ставилась до великого Кобзаря та його творчості. До 150–річчя з дня народження Т.Г. Шевченка у 1964 році поети Л. Кір'яков та А. Шапурма переклали грецькою мовою твори поета. Ілюстрації до книги підготував член Спілки

художників СРСР Лель Миколайович Кузьминков. Три примірники цього рукописного збірника зберігаються в музеях Києва та Маріуполя.

Готуючись до 175-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка, грецькі літератори переклали грецькою мовою збірку «Кобзар», плануючи опублікувати її у видавництві «Радянський письменник», але не змогли цього зробити.

З 1964 року по 1986 рік грецькими літераторами Приазов'я було підготовлено 12 рукописних книг, у тому числі з віршами Т.Г. Шевченка.

Людиною, яка вперше переклала не на діалекти, а грецькою мовою матерікової Греції поезію Шевченка, став Янніс Рицос. Здійснивши подорож у 1956 році тоді ще до СРСР, відвідавши Львів, Київ та Канів, побачивши пам'ятник Тарасу та почувши історію його життя, він загорівся бажанням познайомити грецького читача з життям і творчістю поета. У своєму щоденнику він записує: «Моя робота над перекладом віршів Шевченка була справжньою насолодою. Ще у 1956 році під час мого першого візиту до України, я відкрив для себе велич і красу поезії Шевченка, а відвідавши Канів, дізнався про його життя – життя борця та святомученика. Саме тоді народилась ідея познайомити грецького читача з національним поетом України» [8].

Янніс Рицос створює неперевершений переклад поеми «Кавказ». Для Шевченка метою всього життя була боротьба проти кріпацтва. Сучасну йому кріпацьку дійсність поет сприймав дуже болісно. Соціально-національний гніт чорною хмарою нависав над поетом і над усім українським народом. Саме це викликало сумні асоціації у грецького читача, чия Батьківщина протягом чотирьох століть знаходилась під гнітом Османської імперії, коли заборонялось отримувати освіту рідною мовою, закривалися грецькі християнські церкви, які підтримували національний дух. Греки, як ніхто інший, відчували на собі всі труднощі національного та соціального гніту. Зачарований поезією Шевченка, і на ознаку поваги до геніального пророка української нації Янніс Рицос присвячує йому свій вірш, який так і називається «Тарасу Шевченку»:

Тарас Шевченко!
Великим українським степом
Розкинулась душа твоя.
Її змочила кров твого народу...
І там високо, над українськими лісами,
Поглянь –
Розквітла зірка святої волі...
Всього найкращого, Тарасе,
Всього найкращого, мій друг – поет, мій брат,
Всього найкращого, борець людського правосуддя [9]!

У свою чергу, Тарас Григорович Шевченко, як і всі письменники ХІХ ст., неодноразово звертався до грецької тематики. Аналізуючи твір Т.Г. Шевченка «Сон», дослідники його творчості звертають увагу на потужну креативну енергію, яка передається через античні образи і мотиви потойбічного у цій «потішній» комедії.

Прометей – міфічний образ Стародавньої Еллади – у поемі Шевченка «Кавказ» є провідником ідеї добра, стає символом безсмертя тих, хто жертвує власним життям задля добра інших. Сам поет, який певною мірою, розділяє долю Прометея, писав про себе: «Караюсь, мучусь, але не каюсь».

У всій творчості поета проглядається поетичне «Я», індивідуальність та особистість автора. Такі твори Т.Г. Шевченка як «Мені тринадцятий минало...», «І виріс я на чужині...», «Царі», «Не для людей, тієї слави...» та інші тісно пов'язані з мотивами творів Гесіода, героїчного поета першої половини VII ст. до н.е. У своїх творах Гесіод розповідає про свій переїзд з родиною до Бестії у ранньому дитинстві, застерігає «царів» від зловживання владою.

Як за Гесіодом, якого не безпідставно вважають першим у давньогрецькій літературі автором, іде плеяда ліричних авторів, так і за Тарасом Шевченком іде ряд українських поетів, які відкрито висловлюють своє власне світосприйняття певних обставин, бажання й намагання змінити дійсність.

Слід відзначити, що першими роботами Т.Г. Шевченка–художника були композиції з грецької міфології, малюнок голови Лаокоона з відомої скульптури Мікеланджело, який зображає жреця Лаокоона та двох його синів, яких душать змії. Потім була композиція «Едіп у Афінах» із зображенням трьох фігур: Едіпа, Антігони та Полініка.

Таким чином, духовний зв'язок двох православних народів – українського та грецького – є нерозривним. Підтвердженням цього стала творчість геніального поета XIX ст. – Тараса Григоровича Шевченка.

Література

1. Терезов В.Я. Греки и восточные славяне: Из истории греческо – украинских и греческо – российских культурных связей. – К.: ПП «Эпсилон», 2000.
2. Дашкевич Я.Я. Грецький рід Капніссів – Капністі та його роль у політичному й культурному житті України (друга половина 17 – перша половина 19 століття). – Зб. наук. праць міжн. наук. конф. – Маріуполь, 1999. – Т.1. – Ч.1.
3. Основа. – СПб., 1861. – № 3.
4. Терезов В.Я. Греки и восточные славяне: Из истории греческо – украинских и греческо – российских культурных связей. – К.: ПП «Эпсилон», 2000.
5. Проценко А.Д. Николай Щербина: афинянин петербургской стороны. Художественно–документальные очерки. – Мариуполь: «Азовье», 2004.
6. Волкова Н.Н. Развиваясь и взаимно обогащаясь.// Донбасс и Приазовье: Проблемы социального, национального и духовного развития. – Тезисы докладов международной научно–практической конференции в Мариуполе, 26–27 мая 1993 г. – Мариуполь, 1993.
7. Терезов В.Я. Греки и восточные славяне: Из истории греческо – украинских и греческо – российских культурных связей. – К.: ПП «Эпсилон», 2000.

11. Басенко Н.О. Україна – Греція: зв'язок часів і народів в літературній традиції. – Афіни, 2002.
12. Басенко Н.О. Яніс Ріцос та його переклади творів Т.Шевченка. – Афіни, 2004.

Балабанов К.В. Тарас Григорьевич Шевченко и представители греческой интеллигенции: взаимообогащение или синтез культур

Анализируется духовная связь двух православных народов – украинского и греческого в историческом аспекте, подтверждением чего выступает творчество гениального поэта XIX в. – Тараса Григорьевича Шевченко. Рассматриваются основные вехи творчества украинского поэта во взаимосвязи с греческой интеллигенцией, а также влияние античного наследия на творчество Кобзаря.

Ключевые слова: синтез культур, греческая интеллигенция, греческая диаспора в Украине, творчество Кобзаря.

Balabanov, K.V. Taras Hryhorovich Shevchenko and the representatives of Greek intellectuals: mutual enrichment or cultural synthesis

This work considers analysis of spiritual connection of two Orthodox nations – Ukrainian and Greek in a historical aspect, the confirmation of this fact is the creation of genius poet of XIX-th century Taras Hryhorovich Shevchenko. The basic landmarks of Ukrainian poet's creation in interconnection with Greek intellectuals, and also the influence of ancient heritage on Kobzar's creation are examined by the author.

Key words: cultural synthesis, Greek intellectuals, Greek Diaspora in Ukraine, Kobzar's creation.